

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕДАГОГІЧНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ ІЗ ЗАСУДЖЕНИМИ РІЗНИХ КАТЕГОРІЙ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF PEDAGOGICAL AND EDUCATIONAL WORK WITH CONVICTS OF DIFFERENT CATEGORIES IN PENALTIES

Діденко О.В., підполковник внутрішньої служби,
викладач кафедри правової та спеціальної підготовки

Територіально відокремлене відділення «Кам'янська філія Академії Державної пенітенціарної служби»

Тимків О.І., майор внутрішньої служби,
старший викладач центру професійної освіти

Територіально відокремлене відділення «Кам'янська філія Академії Державної пенітенціарної служби»

Бабич А.В., майор внутрішньої служби,
методист групи організації навчального процесу

Територіально відокремлене відділення «Кам'янська філія Академії Державної пенітенціарної служби»

Стаття присвячена дослідженню основних психологічних особливостей педагогічно-виховної роботи персоналу установ виконання покарань із різними категоріями засуджених. Розкрито основні задачі працівників пенітенціарної служби при виконанні педагогічно-виховної роботи із ув'язненими. Описано основні принципи поведінки із в'язнями, які включають спілкування із засудженими, встановлення довірливих відносин між персоналом пенітенціарної служби та ув'язненими особами, вивчення мотивів та обставин, які спонукали скоєнню злочина, корекція особистості та психологічна оцінка, трудове та духовне виховання, формування позитивного світогляду тощо. Проаналізовано особливості організації індивідуально-виховної та психологічної роботи із засудженими таких категорій як засуджені неповнолітні, жінки, люди похилого віку, засуджені до обмеження волі, засуджені до позбавлення волі, до довічного позбавлення волі, особи з психічними розладами, особи, які готуються до звільнення, особи, які мають особливі потреби, зокрема ВІЛ-інфіковані та хворі на туберкульоз. За основу дослідження було взято основні чинники, які психологічно впливають на відбування покарання у місцях позбавлення волі певної категорії засуджених, а саме агресивність, протиріччя, незгода, відсутність бажання жити далі, гнів, імпульсивність, потяг до вчинення нових злочинів та правопорушень, неприйняття ситуації та себе у нових умовах, схильність до самогубства тощо. У даній розвідці досліджено основні принципи роботи персоналу органів виконання покарань та методи їх урегулювання та усунення, що сприятиме подальшому забезпеченню безпеки суспільства після звільнення засуджених. Встановлено, що дотримання належного рівня проведення психологічної та педагогічно-виховної роботи із засудженими є запорукою реалізації кінцевої мети покарання, тобто виправлення засудженого та його ресоціалізація.

Ключові слова: педагогічно-виховна робота, пенітенціарна служба, засуджені, органи виконання покарань.

The article examines the main psychological features of pedagogical and educational work of the penal institutions staff with different categories of convicts. The main tasks of penitentiary service workers in performing pedagogical and educational work with prisoners are revealed. The main principles of behavior with prisoners are described. They include communication with convicts, establishment of trusting relations between the staff of the penitentiary service and prisoners, study of motives and circumstances that prompted to commit a crime, personality correction and psychological assessment, labor and spiritual education, formation of positive outlook, etc. The peculiarities of the organization of individual educational and psychological work with convicts of such categories as convicted underaged persons, women, elderly people, those who were sentenced to restriction of liberty, sentenced to deprivation of liberty, to life imprisonment, persons with mental disorders, persons preparing for release, persons who have special needs, including HIV-infected and tuberculosis positive convicts. The following study was based on the main factors that psychologically affect the serving of punishment in prisons of a certain category of convicts, namely aggressiveness, contradiction, disagreement, lack of desire to live on, anger, impulsivity, urge to commit new crimes and offenses, rejection of the situation and oneself in new conditions, tendency to suicide and others. In this article the main principles in the work of the penitentiary agencies personnel and the methods of their regulation and elimination, which will contribute to further ensuring the safety of the society after the release of the convicts have been investigated. It has been established that compliance with the appropriate level of psychological and pedagogical work with convicts is a guarantee of the realization of the ultimate goal of punishment, i.e. correction of the convict and his or her resocialization.

Key words: pedagogical and educational work, penal institutions, convicts, personnel, prisoners.

На сьогоднішній день перед працівниками державних установ виконання покарань ставиться важлива задача гарантувати безпеку громадськості шляхом ув'язнення правопорушників та злочинців та забезпечення виховної та виправної роботи із засудженими особами задля подальшого забезпечення порядку та спокою серед суспільства. При усій важливості даного завдання перед персоналом кримінально-виконавчої служби постає не менш важливий виклик, який полягає у виправленні та реабілітації засуджених під час відбування покарань, що дозволить їм у подальшому після відбування покарання стати гідним членом суспільства та не порушувати закон знову і не завдавати шкоди суспільству. Тож працівники пенітенціарної служби повинні забезпечувати необхідну виховно-педагогічну реабілітацію засуджених для подальшого забезпечення безпечної поведінки ними після перебування у місцях позбавлення волі. Під час проведення педагогічно-виховної роботи персоналу органів виконання покарань важливо враховувати психологічні особ-

ливості цієї роботи та мати чітке розуміння, як працювати із різними категоріями засуджених, адже кожна категорія вимагає компетентного підходу задля досягнення виправлення та попередження скоєння ними повторних злочинів.

Метою цієї статті є вивчення психологічних особливостей під час виконання педагогічно-виховної роботи із засудженими різними категоріями працівниками пенітенціарної служби. Відповідно до цього сформувався і задачі розвідки:

- Вивчення основних принципів поведінки із в'язнями;
- Виявлення категорій засуджених, які відбувають покарання;
- Розкриття особливостей педагогічно-виховної роботи із різними категоріями засуджених.

Аспекти виховного процесу ув'язнених із психічними розладами, жінками, неповнолітніми тощо у своїх роботах підіймав вчений Кубрак Р.М. [5, с. 245]. В свою чергу, Ярош О.В. розглядав особливості організації індивідуально-

виховної роботи із засудженими, що вчинили насильницькі злочини. [9, с. 131-137]. Степанюк А.Х. торкався теми засобів виправлення та ресоціалізації засуджених до позбавлення волі. [8, с. 112]. Чимало дослідників розглядали соціально-виховний аспект як головний засіб забезпечення ре соціалізації злочинців в установах виконання покарань. Проте варто розглянути детальніше також педагогічну особливості виховання ув'язнених, враховуючи психологічні особливості певної категорії засуджених.

Метою органів пенітенціарної служби є не покарати за порушення закону, а виправлення ув'язнених осіб, виховання їхньої особистості, надання психологічної допомоги, створення умов до соціальної реабілітації, щоб засуджені у майбутньому жили життям, у якому не буде передбачено повторення правопорушень.

Згідно зі статтею 50 Кримінального кодексу України метою покарання є не лише кара за скоєний злочин, а й виправлення ув'язнених осіб разом із запобіганням повторного вчинення злочинів. [4].

Стаття 6 Кримінального кодексу України передбачає виправлення засуджених зі зміною особистості у напрямку самокерованої позитивної поведінки після відбування покарання. [8, с. 112].

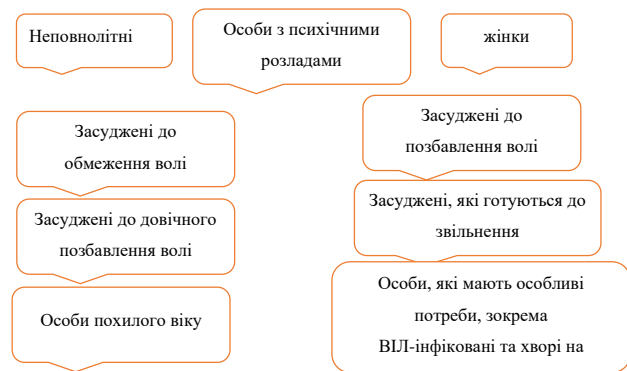
Діяльність працівників органів виконання покарань є соціономічною, де об'єктом впливу є інша людина або група людей. [1, с. 357]. Основні функції працівників пенітенціарної служби включають:

- Приділення уваги до особистості засудженого, враховуючи усі складності;
- Спілкування із засудженими, яке буде побудовано на довірі;
- Допомога у прийнятті та усвідомленні факту покарання та каяття за скоєний злочин;
- Вивчення мотивів та обставин, які спонукали скоєння злочину;
- Корекція особистості та психологічна оцінка змін особистості під час перебування в місцях позбавлення волі;
- Духовне виховання засуджених;
- Трудове виховання;
- Досягнення позитивних змін у поведінці засудженого;
- Подолання агресивної поведінки;
- Залучення до здорового способу життя;
- Формування позитивного світогляду в'язнів;
- Співчуваюче ставлення та розуміння засудженого, вміння вислухати та порадити тощо. [7, с. 215].

Як було сказано вище, робота персоналу установ виконання покарань носить емпатичний характер, тобто вміння розуміти, співчувати та підтримати засудженого. Вчинення злочину людиною може бути спричинено багатьма факторами. Ці фактори однакові для тієї чи іншої категорії осіб, які вчинили цей злочин. Тому працівникам пенітенціарної служби необхідно проводити педагогічно-виховну роботу із засудженими, враховуючи до якої категорії вони відносяться.

Особи, які порушили закон та перейшли у статус засуджених та відбувають своє покарання у місцях позбавлення волі, розділяються на певні категорії. Відповідно до цих категорій встановлюється психологічний, педагогічний та виховний вектор роботи персоналу пенітенціарної служби.

Тож наведемо основні категорії засуджених:

Серед засуджених осіб в закладах позбавлення волі значний відсоток становлять неповнолітні особи. Засуджені неповнолітні особи відбувають покарання у виховних колоніях. Ця категорія засуджених є особливо вразливою і перед персоналом пенітенціарної служби постає дуже важлива задача виховати в них гідних членів суспільства, які після звільнення не повторять правопорушення. Значна кількість неповнолітніх мають високий рівень соціальної та педагогічної занедбаності, є соціально неадаптованими [6, с. 124].

В рамках педагогічно-виховної роботи працівникам органів виконання покарань необхідно надавати всебічну психологічну підтримку та емпатичне ставлення до неповнолітніх в'язнів, зблизившись з ними на рівні «батьківського» ставлення. Адже неповнолітня особа – це людина, яка повністю не сформувалась духовно, ментально, психологічно тощо. Поведінці неповнолітніх засуджених притаманні агресивність, протиріччя, незгода, гнів, імпульсивність. Крім того, через психологічну незрілість неповнолітні засуджені легко піддаються впливу інших ув'язнених і схильні до вживання алкоголю та наркотичних засобів. Більш того, неповнолітні засуджені можуть бути схильними до суїцидів. Тому, працівникам пенітенціарної служби необхідно мати план психологічно-виховної роботи з такою категорією засуджених. У неповнолітніх засуджених під час перебування в місцях позбавлення волі має сформуватися поняття самоорганізації, правосвідомості, здорового способу життя, необхідності навчатися і трудитися.

Окрема важливість педагогічного виховання персоналом пенітенціарної служби припадає на категорію осіб з психічними розладами та відхиленнями. Згідно з деякими дослідженнями, близько 30% злочинців на момент скоєння злочину мали психічне захворювання. [2, с. 125]. Персонал установ виконання покарань повинен забезпечити організацію виховного процесу даної категорії засуджених з урахуванням особливостей їхньої психіки, адже такі особи схильні до самогубства, агресії, імпульсивної та непередбачуваної поведінки, яка може призвести не лише до шкоди їхнього стану та здоров'я, а і інших ув'язнених. Процес виправлення засуджених стає складнішим, коли особа має психічні відхилення. Персонал має працювати над ресоціалізацією та попередженням нових правопорушень засудженими. Найважливіше зуміти сформулювати нову лінію поведінки у даної категорії засуджених та викоринити причини, які вплинули на вчинення попереднього злочину.

Варто приділити окрему увагу категорії жінок, які потрапили до місць позбавлення волі через порушення закону. Жінки є найбільш вразливою групою засуджених,

тому що їхня адаптація після звільнення проходить найскладніше, а віра у майбутнє соціально-стабільне життя стає відсутньою після потрапляння до тюрми. Часто після потрапляння до місць позбавлення волі жінки втрачають родину, зв'язок із дітьми, роботу, друзів та інші соціальні зв'язки. Персонал пенітенціарної установи повинен плідно працювати над психологічним станом даної категорії. Крім виховної роботи, яка передбачає виправлення та попередження вчинення нових злочинів після звільнення, важливим аспектом є педагогічний. А саме навчити засуджену жінку дивитися на життя позитивно, допомогти встановити зв'язок із сім'єю, батьками, друзями, колишніми колегами, забезпечувати соціальну адаптацію та прилаштуватися до нових обставин, допомогти знайти стимул та мотивацію жити заново та влаштувати своє життя на волі після звільнення. Відсутність належної підтримки жінки, яка перебуває у місці позбавлення волі, може призвести до вживання алкоголю та наркотиків, суїцидальних намірів, повторення асоціального поведінки.

Хоча засуджені люди похилого віку становлять не такий великий відсоток, їхній ресоціалізації та вихованню потрібно приділяти увагу, адже вони потребують особливого підходу. Часто засуджені особи похилого віку мають великий «життєвий досвід» ув'язнення і такій категорії засуджених важко увийти решту свого життя за межами місць позбавлення волі. Такі особи опиняються у ситуаціях, коли вони залишились самотніми і родина відмовилась від них через асоціальний та аморальний спосіб життя. Перед персоналом пенітенціарної служби стоїть завдання підготувати морально цю категорію засуджених до подальшого життя на волі, навчити жити у соціумі, виховати в них особистість, яка зможе впоратись без допомоги інших у разі, якщо в неї немає родини або родина не хоче встановлювати з нею зв'язок.

Окрему увагу необхідно приділити специфіці роботи персоналу пенітенціарної служби із категорією засуджених до довічного позбавлення волі. Це єдина категорія ув'язнених осіб, яка не може розраховувати на звільнення у майбутньому, тому працівники органів виконання покарань мають певні особливості педагогічно-виховної роботи. Психологічно засудженим до довічного позбавлення волі дуже складно, адже їм потрібно навчитися жити в нових умовах, які будуть супроводжувати їх протягом всього життя. Працівники пенітенціарних установ залучаються до морально-етичного виховання, допомагають уникнути депресивних станів, суїцидальних думок та намірів, апатії, відсутності жаги до спілкування, закриття в собі, потягу до алкоголю та наркотиків тощо.

Важливим завданням перед персоналом органів виконання покарань стає попередження агресивної та деструктивної поведінки, яка заважатиме як самій особі, так

і іншим засудженим. Таку категорію засуджених необхідно долучати до якомога більшої кількості робіт, наприклад, творчі кружки, освоєння робітничих професій, духовне виховання. Враховуючи те, що особи засуджені до довічного позбавлення волі вчинили особливо тяжкі злочини, які мали насильницький характер, вони схильні до проявів агресії та гніву. Ув'язнені до довічного можуть влаштувати бунти у місцях позбавлення волі, планувати втечу, напад на керівництво, вбивство інших засуджених тощо [3, с. 178]. Таким чином, перед персоналом пенітенціарної служби стоїть завдання психологічно правильно впливати на засуджених, розкривши в них позитивний аспект особи, усіляко сприяючи соціалізації засудженого поза цінностями кримінальної субкультури.

Окрему категорію засуджених становлять ВІЛ-інфіковані, а також ті, хто живуть зі СНІДом. Сюди також відносяться хворі на туберкульоз, онкологію та інші невиліковні хвороби. Такій категорії засуджених приділено особливу увагу у даній розвідці через те, що ВІЛ-інфіковані особи та ті, що хворі на туберкульоз потребують особливого ставлення персоналом установ виконання покарань через те, що вони можуть почувати себе ізольованими від усіх, ізгоями, нікому не потрібними та покинутими. Психологічна складова роботи працівників заключається у тому, щоб допомогти засудженому прийняти той факт, що він хворий, а саме, що жити з цим доведеться усе життя, мотивувати засудженого піклуватися про своє здоров'я. Педагогічно-виховна частина включає роз'яснювальну роботу щодо заходів запобігання передачі хвороби іншим особам після звільнення, щодо важливості та необхідності змінити свій спосіб життя. Засудженим, які мають важкі стадії хронічних захворювань або невиліковних хвороб, надається особливий психологічний та виховний підхід, який має емпатичний характер.

Отже, дослідивши питання психологічного аспекту педагогічно-виховної роботи персоналу органів виконання покарань, було досягнуто висновку, що окрім основної задачі покарання засуджених за вчинений злочин задля забезпечення подальшої безпеки серед суспільства, працівники пенітенціарної служби виконують важливу роботу, яка спрямована на реалізацію особистості засуджених с соціально прийнятній формі індивідуально підходячи до кожної категорії ув'язнених. Окремі категорії засуджених включають такі категорії як засуджені неповнолітні, жінки, люди похилого віку, засуджені до обмеження волі, засуджені до позбавлення волі, до довічного позбавлення волі, особи з психічними розладами, особи, які готуються до звільнення, особи, які мають особливі потреби, зокрема ВІЛ-інфіковані та хворі на туберкульоз та інші. Кожна категорія засуджених є чутливою і уразливою та потребує особливого підходу в педагогічно-виховній роботі. Психологічно у кожного засудженого тієї чи іншої категорії виникає чимало проблем і перешкод до подальшої ресоціалізації, адже можуть з'явитися думки про самогубство, потяг до алкоголю та наркотичних засобів, апатія, агресія, гнів, депресія, нестійка поведінка та розлади психічного стану. Всі вище зазначені прояви важливо попередити або зупинити, що і є найважливішим аспектом у роботі персоналу установ виконання покарань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Блажівський М.І. Психологічні особливості професійної діяльності персоналу установи виконання покарань. *Науковий вісник 2 (1) Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. 357 с.
2. Даньшин И.М. Общетеоретические проблемы криминологии: Монография. – Харьков, 2005. 125 с.
3. Колб О.Г. Установа виконання покарань як суб'єкт запобігання злочинам: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. – К., 2007. 178 с.
4. Кримінально-виконавчий кодекс України. – К., 2011.
5. Кубрак Р.М. Особливості організації соціально-виховної роботи в межах установи виконання покарань із засудженими. Які мають психічні відхилення. *Право і суспільство*. К., 2012. - № 1. 245 с.
6. Підготовка до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження або позбавлення волі на певний строк, у тому числі неповнолітніх: методичний посібник / [Вовк В.М., Журавель Т.В., Калівошко В.М. та інші]; за заг. ред. Т.В. Журавель, Ю.В. Пилипас. – К.: "Версо-04", 2012. – 124 с.

7. Синьов В.М., Кривуша В.І., Беца О.В. Пенітенціарна педагогіка: навчальний посібник. – К.: РВВ КІВС, 1996. – 215 с.
8. Степанюк А.Х. Засоби виправлення і ресоціалізації засуджених до позбавлення волі: Монографія / За заг. ред. д.ю.н. , проф. А.Х. Степанюка. – Х., 2011. 112 с.
9. Ярош О.В. Особливості організації індивідуально виховної та психологічної роботи із засудженими, які вчинили корисливо насильницькі злочини. *Ūridiĉna psihologiâ*. 2017. № 1 (20) *Юридична психологія*. 2017. Київ. 131-137 с.